

ПОШУКІ НОВАЙ ЭСТЭТЫЧНАЙ ЗМЯСТОЎНАСЦІ Ў ПРОЗЕ УЛАДЗІМІРА БУТРАМЕЕВА

У час усплёску нацыянальнага адраджэння ў 1990-х гг. зборнік апавесцей і апавяданняў У. Бутрамеева “Задарожжа” (1993) засведчыў прыход у літаратуру самабытнага таленавітага пісьменніка, здольнага гарманічна спалучыць ідэі адраджэння і свабоды са сцвярджаннем самакаштоўнасці асобы. Поруч са шматлікімі героямі твораў У. Бутрамеева (вясковымі працаўнікамі, геалагамі, настаўнікамі і інш.) заўсёды ідзе апавядальнік, які паступова назапашвае народны вопыт і крытычна ставіцца да многіх сваіх герояў. Для пісьменніка чалавек, яго духоўны свет і ўнутраная свабода з’яўляюцца самым каштоўным скарбам на зямлі. Напрыклад, у апавяданні “Жыццё што дэмане” аўтар праз супастаўленне поглядаў і паводзінаў галоўных герояў падводзіць чытача да глыбокіх філасофскіх разважанняў: жыццё толькі тады прыносіць радасць і задавальненне, калі напоўнена глыбокім сэнсам, свабодай дзейнасці і сапраўдным каханнем.

Апавяданні У. Бутрамеева вызначаюцца глыбінёй спасціжэння ўнутранага свету асобы, імкненнем дабрацца да крыніц, што жывяць народную глебу надаюць ёй вечную моц. Філасофскім асэнсаваннем жыццёвых з’яў, лёсаў людзей прасякнута і каларытная абмалёўка вясковага побыту, і акрэслена падача светаадчування вясковых людзей. Як адзначыў М. Тычына, “Уладзіміру Бутрамееву ў асаблівай ступені ўласцівая такая якасць, як гістарызм светаўспрымання. Ён выяўляецца ўжо ў першых апавяданнях і апавесцях” [6, с. 46].

Амаль у кожным сваім творы пісьменнік засяроджвае ўвагу чытача на гістарычным мінулым беларусаў, паказвае, як асобныя значныя падзеі ўплывалі на менталітэт народа. Так, у апавяданні “Невычэрпная крыніца” на прыкладзе працяглай гісторыі шэрагу беларускіх вёсак аўтар стварае

своеасаблівы мікракосмас са сваёй дасканалай арганізацыяй. Яго цэнтрам стала паселішча Мокрае. *“Яно разам з навакольнымі вёскамі ўтварыла ўстойлівую сістэму з прамымі і зваротнымі сувязямі і зрабілася асаблівай мадэллю светаіснавання са сваімі выразнымі межамі... Вёскі ў гэтых межах жылі самастойным жыццём, але ў руху “на кругах своих” падпарадкоўваліся Мокраму, дзе ў нядзелю праходзілі своеасаблівым парадам і дзе за прылаўкамі можна было беспамылкова вызначыць іх жыхароў па знешнім выглядзе і па таварах, якія выраблялі”* [2, с. 138].

Пісьменнік акцэнтуюе ўвагу на тым, што беларусы заўсёды забяспечвалі сябе асноўнымі прадуктамі існавання, былі працавітымі і гуплівымі. Кожная вёска мела сваё адметнае аблічча. Так, жыхары Зубаўкі вылучаліся сваімі мастакамі, у Дубраўках жылі свабодалюбівыя і разважлівыя людзі, асобна жылі хутаране – мясцовая незалежная шляхта і г.д. *“Існаваць само па сабе, без наваколя, Мокрае не магло. У яго было другое прызначэнне. Нешта накшталт улады – валасная ўправа... І будова гэтага мікракосма была настолькі дасканалай... А людзі, якіх нараджала гэтая зямля, у яе ж і сыходзілі, падпарадкоўваючыся закону ўсеагульнага кругавароту”* [2, с. 144].

Творчасць У. Бутрамева вызначаецца шырокім выкарыстаннем разнастайных вобразаў-сімвалаў і алегорый. Шмат іх і ў апавяданні “Невычэрпная крыніца”: Старая, што распараджалася часам; крыніца, якую нельга было зычыць; “кругаварот”, які ўвасабляе паступовую гістарычную эвалюцыю. Вобразам ліхалецця, якое пасялілася ў цэнтральнай вёсцы Мокрае, празаік падкрэслівае значную ролю суб’ектыўнага фактару ў гістарычным працэсе. Ліхалецце парушыла звыклы кругаварот у жыцці мікракосмаса і выклікала разнастайныя беды: імперыялістычную вайну, рэпрэсіі 1930-х гг., Другую сусветную вайну і інш. *“У пуні, у куце з рэшткамі навуціння ўладкавалася ліхалецце, і ўжо яго растапталі людзі, што натоўпамі ішлі з акупаў імперыялістычнай, прыхапіўшы з сабою трохлінейку, спадзеючыся з дапамогай гэтай нескладанай прылады падправіць гармонію і палегчыць цяжар жыцця. Пуню раскідалі, а на яе*

месцы пабудавалі хату, у якой жылі “слупешнікі”, што ездзілі па ўсім наваколлі і ставілі слупы для тэлеграфа, электрычнасці, тэлефона і радыё .

І ад усіх гэтых змен людзі, якія перажылі сутаргі трыццатых і канвульсіі ваенных гадоў, падаліся з Мокрага, спачатку па адным, а потым гуртам” [2, с. 144].

Большасці твораў У. Бутрамеева ўласціва паралельнае апісанне падзей мінулага і сучаснасці. Гэтым прыёмам пісьменнік не столькі хоча паказаць, як мянялася грамадскае жыццё народа, колькі акцэнтуюе ўвагу на духоўным заняпадзе нацыі, на тых адмоўных падзеях, што прывялі да страты сапраўдных каштоўнасцей. Ужо ў новы час сяло Мокрае славілася на ўсю акругу сваёй Святой невычэрпнай крыніцай з незвычайна смачнай вадой. Але знайшліся людзі, для якіх срэбра на дне крыніцы аказалася больш значнай каштоўнасцю, і з-за яго яны вырашылі знішчыць крыніцу. Але як яны ні стараліся на працягу некалькіх дзён з дапамогай тэхнікі выкачаць ваду, у іх нічога не атрымалася, толькі зламаўся насос. Аўтар даводзіць, што сапраўднае, вечнае мае вялікую сілу. Злыя людзі не змаглі перамагчы крыніцу, якая сімвалізуе невычэрпныя лепшыя якасці беларускага народа, яго працавітасць, розум і талант.

Сімвалічным і глыбока філасофскім зместам напоўнена таксама апавяданне “Вясной”. Вясна заўсёды сімвалізуе сабой адраджэнне, вяртанне да жыцця. А ў творы У. Бутрамеева, наадварот, вясной, пасля невылечнай хваробы заканчваецца жыццё хлопчыка, у якога ўсё было наперадзе. З аднаго боку, гэтым падкрэсліваецца наканаванасць лёсу, а з другога – паказана мужнасць і духоўная моц маленькага чалавека, які, у адрозненне ад дарослых, да апошняга моманту годна трымаецца ў жыцці.

У рамане “Карона Вялікага Княства” (1999) У. Бутрамееў зноў звяртаецца да беларускай гісторыі і сучаснасці. У падзагалоўку да твора аўтар даў больш дакладнае яго жанравае вызначэнне: *“Дысертацыя ў поўным сэнсе гэтага слова на тэму: хто такія беларусы, адкуль яны ўзяліся і што яны робяць у сусветнай гісторыі”* [3, с. 5]. Пісьменнік стварае

фантастычную панараму беларускай гісторыі, пачынаючы ад самага Адама. Але найбольш аўтар спыняе сваю ўвагу на падзеях XVII ст., услаўляе яго асветніцкі характар, шматлікія навуковыя і тэхнічныя адкрыцці. У цэнтры сюжэта – страта кароны некалі магутнай дзяржавы, вяртанне якой на радзіму, на думку празаіка, зробіць край па-ранейшаму непераможным і велічным. Раман “Карона Вялікага Княства” прасякнуты аўтарскай іроніяй, вызначаецца парадыйным пафасам і бурлескна-сатырычнай скіраванасцю.

Цікавасць пісьменніка да народнай культуры, яго прыхільнае стаўленне да карнавальнага смеху натуральна выявіліся і ў драматычных творах, асабліва ў драме “Страсці па Аўдзею” (“Крык па хутары”, 1990). У п’есе аўтар звяртаецца да трагічных старонак нашай гісторыі 1930-х гг., паказвае працэс “разбурэння гнёздаў” у часы вальтоўнага раскулачвання. У творы паказаны жыццёвыя этапы, што прывялі Аўдзея і яго сям’ю да трагедыі. У адрозненне ад Янкі Купалы, які падрабязна прасочвае характар і шлях кожнага героя сваёй п’есы пасля разбурэння роднай хаты, У. Бутрамееў сканцэнтраваны на вобразе гаспадара хаты і падрабязна паказаў, якія прычыны прывялі Аўдзея да трагедыі.

Аўдзей – пяцідзесяцігадовы гаспадар хутара, працавіты, валявы, энергічны, прадпрыемлівы, часам прыжымісты. Ён не ідзе на кампрамісы, калі размова заходзіць пра вяртанне даўгоў бедным, але лянiвым сялянам, паказаны як эканомны да пэўнай мяжы гаспадар. З дзяцінства яго галоўнай навукай была праца, ён добра ведае земляробчы каляндар, паважае традыцыі свайго народа, з любоўю ставіцца да зямлі. Увесь сэнс жыцця і будучыню свайго роду Аўдзей бачыць у працы, якая ў яго ўзведзена да культу. *“У мяне свой розум! Прагуляць лёгка, нажыць цяжка! Хто гняздо ўе, у таго і ўеца, хто працуе, той і мае!”* [4, с. 8].

Аднак аўтар не ідэалізуе свайго героя. “У драме гэты герой зусім не святы – амаль што дэспат у сям’і, ваўкаваты ў адносінах да суседзяў. Быў заняты нялёгкай штодзённай сялянскай працай. Ад такой працы і сапраўды можна азвярэць. Але Аўдзей не стаў зверам. Нешта ў гэтым персанажы ёсць і

ад чорнаўскага Бушмара, і ад мележаўскага Халімона Глушака, і ад быкаўскага Петрака Багацькі, і ад коласаўскага дзядзькі Антося” [5, с. 28].

У творы У. Бутрамееў наўмысна сутыкае Аўдзея з Жабраком, супастаўляючы такім чынам дзве філасофіі – гаспадара і жабрацкага існавання. “Драматург дакладна раскрывае адметнасць натуры селяніна-гаспадара, які не прымае жабрацкай філасофіі, лічыць, што чалавек на зямлі не для таго, каб хадзіць з працягнутай рукой” [1, с. 21]. Жыццё па-жабрацку, на думку Аўдзея, зусім не мае сэнсу. Жабрак прысутнічае амаль у кожнай сцэне драмы “Страсці па Аўдзею”. Ён дае ацэнку кожнаму ўчынку Аўдзея, што адбываецца на працягу ўсяго дзеяння. Жабрак, як дзець, прысутнічае і ў фінале п’есы, калі Аўдзея, нібы звар’яцелага ад гора, утрымліваюць людзі з “камітэта”. Гэтым Бутрамееў паказвае, што барацьба-дыскусія паміж Аўдзеем і Жабраком скончылася на карысць апошняга. Фінальны маналог Аўдзея – гэта крык душы чалавека аб няздзейсненым, страчаным. Усе мары і памкненні героя знішчыла сістэма 1930-х гг.

Як слушна адзначыў М. Тычына, “аўтар асэнсоўвае вобраз свайго героя з пункту погляду сучаснасці, калі ідуць спрэчкі пра тое, што такое грамадскі інстытут уласніцтва і як тымба ставіцца да ўласніка. Чытачы і глядачы не заўважаюць, як карнавальны смех, выкліканы асобнымі прызнаннямі ўпэўненага ў сваёй рацыі героя і яго дзіўнымі ўчынкамі, змяняецца станам непаразумеання і ўтрапёнасці. Погляды і паводзіны Аўдзея настолькі не адпавядаюць сучасным этычным уяўленням пра чалавечае ў чалавеку, што здаюцца атавізмам і выклікаюць шок. Карнавал перарастае ў вялікую жыццёвую драму, смех заканчваецца слязьмі” [6, с. 47].

Беларуская гісторыя і сучаснасць застаюцца зыходным пунктам творчасці У Бутрамеева і на працягу апошняга дзесяцігоддзя. Безумоўна, праявіў значны ўклад у развіццё беларускай літаратуры распрацоўкай адметных мастацкіх форм, скіраваных на асэнсаванне мінуўшчыны.

Літаратура

1. Бельскі, А. Пуцявінамі абнаўлення: Маладая беларуская драматургія 80 – пачатку 90-х гг. / А. Бельскі // Роднае слова. – 1993. – № 12. – С. 18 – 24.
2. Бутрамееў, У. Задарожжа / У. Бутрамееў. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 334 с.
3. Бутромеев, В. Корона Великого Княжества / В. Бутромеев. – М. – Минск : Олма-Пресс, 1993. – 346 с.
4. Бутрамееў, У. Страсці па Аўдзею / У. Бутрамееў // Сучасная беларуская п'еса : Для ст. шк. узросту. – Мінск : Юнацтва, 1995. – С. 6 – 44.
5. Маляўка, П. Адметнасці характару Аўдзея ў драме “Крык на хутары” Уладзіміра Бутрамеева / П. Маляўка // Роднае слова. – 2004. – № 4. – С. 27 – 30.
6. Тычына, М. Два партрэты на фоне эпохі: Уладзіслаў Рубанаў і Уладзімір Бутрамееў / М. Тычына // Роднае слова. – 2005. – № 1. – С. 44 – 47.

Звесткі пра аўтара:

Жардзецкая Ала Уладзіміраўна, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай літаратуры БДПУ імя Максіма Танка